

K problematike slovensko-bulharských medziliterárnych a medzikultúrnych vzťahov

Marta Germušková

(Prešov, Slovenská republika)

Napriek tomu, že Slovensko a Bulharsko sú geograficky pomerne vzdialené slovanské krajiny, z hľadiska obojstranného šírenia sa umeleckej literatúry a kultúry táto vzdialenosť v aktuálnom čase globálneho komunikačného „sieťovania“ tak veľa neznamená. Práve naopak. Výtvorov ducha, slovnej, hudobnej či výtvarnej tvorivosti sa „fyzické“ vzdialenosti týkajú oveľa menej. Existujú totiž „rytieri ducha“, ktorí dokážu „premostiť“ aj dva geograficky vzdialené svety. Jedným z nich, či lepšie vyjadrené jedným z takýchto prelínateľov múzických literatúr a kultúr, teda konkrétne slovenskej a bulharskej, bol slovenský bulharista Ján Koška. Napriek tomu, že tento mimoriadne skromný literárny vedec, prekladateľ, básnik a dlhoročný riaditeľ Ústavu svetovej literatúry SAV už nie je medzi nami, urobil pre slovensko-bulharské medziliterárne vzťahy všetko, čo bolo počas života v jeho silách. S jeho menom bude navždy spojená popularizácia bulharskej literatúry a kultúry na Slovensku a naopak. Vzájomná inšpiratívna našich literatúr a kultúr sa dostala na vysokú úroveň aj vďaka nadšeniu tejto významnej osobnosti, ktorý vytvoril základy profesionálne kreovaného medziliterárneho a medzikultúrneho dialógu.

Ján Koška patril medzi špičkových odborníkov v oblasti dejín bulharskej literatúry. V roku 2006 tento významný slovenský bulharista síce zomrel, ale urobil počas svojho života to, čo by urobil každý, komu záleží na kontinuite, t. j. svoju „štafetu“ posunul do rúk ďalších generácií bulharistov, ktorých sám ako školiteľ a literárny vedec v Ústave svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied pripravil. Svoj mimoriadne pozitívny vzťah k bulharskej literatúre začal Ján Koška formovať už počas svojho študijného pobytu na Štátnej univerzite v Sofii. Práve tento pobyt stimuloval jeho veľký záujem o bulharskú literatúru. S tým súvisela aj jeho ďalšia tvorivá činnosť, a to preklady mnohých titulov z bulharskej literatúry do slovenčiny. Tento slovakista sa vďaka pôsobeniu v Sofii pretransformoval na elitného slovenského bulharistu, ktorý

počas svojho pracovne plodného života kontinuálne vychovával ďalších nadšencov bulharistiky.

Medzi elitných slovenských bulharistov (jazykovedcov a literárnych vedcov) v plynutí času patrili a patria: V. A. Pogorielov, A. S. Isačenko, J. Stanislav, V. Blanár, Š. Ondruš, E. Horák, M. Dobříková, J. Huřanová, M. Košková a I. Hochel. Lingvisti sa exponovali v Slavistickom ústave Jána Stanislava a literárni vedci väčšinou pôsobili v Ústave svetovej literatúry SAV v Bratislave.

Ján Koška ako významný literárny vedec vydal niekoľko hodnotných monografií. V roku 1972 mu vyšla výborná monografia *Bulharská básnická moderna*, v roku 1978 *Slovenské pohľady na bulharský juh (1876 – 1878)*, v roku 1985 *Slovensko-bulharské literárne vzťahy* a v tom istom roku aj monografia *Recepcia ako tvorba*. Jeho poslednou a mimoriadne cennou publikáciou bola monografia z roku 2003, ktorá vyšla pod názvom *Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826 – 1989)*. Vedecké diela Jána Košku patria medzi pilierové práce slovenskej bulharistiky a nikto ich nebude môcť obísť tak na slovenskej, ako aj na bulharskej strane. Práve za vynikajúce výsledky a vysokú odbornosť v oblasti výskumu uvedených medziliterárnych vzťahov bol vyznamenaný na Slovensku rôznymi oceneniami a plaketami a podobne i v Bulharsku (okrem iného mu udelili i titul Doctor honoris causa Sofijskej univerzity sv. Klimenta).

Na bulharskej strane patrí medzi významných propagátorov slovenskej literatúry najznámejší prekladateľ a produktívny reflexívny básnik Dimitar Stefanov. Vyštudoval síce bohemistiku v Prahe, ale krása a jemnosť slovenčiny mu učarovala, a tak sa začal viac zaujímať o slovenskú literatúru. Fascinovala ho tvorba našich spisovateľov, preto preložil 35 slovenských titulov a vydal aj niekoľko antológií zo slovenskej literárnej tvorby. Vo svojej práci prekladateľa sa uberal cestou selekcie múzickej kvality a prekladateľskej anticipácie z aspektu toho, čo by bulharská čitateľská obec veľmi priaznivo recipovala. Vo svojich odhadoch sa D. Stefanov ako človek, básnik a prekladateľ v jednej osobe nikdy nezmyšľal. Obdivoval u každého spisovateľa niečo iné a singularitu slovenských tvorcov si vedel vždy oceniť. V súčasnosti vyše 80-ročný prekladateľ D. Stefanov si zaslúži veľkú vďaka slovenských slovesných majstrov práve preto, že „otvoril bránu“ slovenskej literatúre do Bulharska, čo je nesmierne dôležité najmä pre umeleckú literatúru malého národa. O kvalite tvorivých umeleckých prekladov D. Stefanova do slovenčiny svedčí aj fakt, že za svoju prekladateľskú činnosť získal už v roku 1971 cenu P. O. Hviezdoslava. Medzi slovenskými spisovateľmi, diela ktorých preložil do bulharčiny, pretože ich ľudsky i umelecky obdivoval, nie sú iba básnici (M. Rúfus, J. Smrek, J. Ondruš, Ľ. Feldek, J. Mihalkovič, J. Stacho, M. Richter, L. Novomeský, V. Mihálik), ale aj prozaici (F. Hečko, J. Horák, P. Jaroš, J. Blažková, V. Šikula, P. Vilikovský a ďalší), pričom každý z nich ho oslovil jedinečnosťou svojej artpoetiky. D. Stefanov napísal obdivuhodných 40 básnických zbierok, pričom z genologického hľadiska sa venoval okrem iných žánrov aj písaniu náročných

sonetov a poém. Prejavil sa aj ako básnický experimentátor. Jeho poézia je recepcne nasmerovaná nielen na kategóriu dospelých čitateľov, ale aj na detských príjemcov.

Väzby medzi našimi národmi a štátmi, teda medzi Slovenskom a Bulharskom, sa z hľadiska časového dynamicky a interaktívne posilňujú hlavne v oblasti kultúry. Na Slovensku majú Bulhari svoj Bulharský kultúrny inštitút v Bratislave a prostredníctvom neho sa usilujú propagovať jedinečnú (tradičnú) bulharskú kultúru a umenie na Slovensku. Myslím si, že jednou z veľkých možností, ako účinne zoznamovať slovenskú verejnosť s bulharskou literárnou produkciou a folklórnou tvorivosťou, sú nielen vystúpenia ich divadelných a folklórnych súborov, ale aj ponuka zaujímavých bulharských filmov pre slovenských divákov. Skvelú reklamu bulharskému filmovému a divadelnému umeniu robí až dodnes najpopulárnejší a najoceňovanejší bulharský herec Stefan Danailov. Ten zahviezdil nielen na domácom, ale aj na medzinárodnom filmovom nebi (napr. v talianskom seriáli *Chobotnica*, či v televíznom seriáli *Na každom kilometri*). Stal sa známym aj u nás – v bývalom Československu – vďaka skvelému výkonu v mimoriadne obľúbenom televíznom seriáli *Na každom kilometri*). Stefan Danailov sa stal nielen pre výnimočnú profesionálnu kvalitu, ale aj za vynikajúce výsledky v oblasti vysokoškolskej prípravy budúcich hercov (ako divadelný pedagóg) uznávaným ministrom kultúry Bulharska. Svojou zanietenou prácou sa stal významným akcentátorom hlbokaj viery v humanizačné a integračné poslanie kultúry.

Kultúra iných národov je určite obohacujúcim fenoménom pre každého kultivovaného a reflexívneho človeka. Aj slovensko-bulharské interkultúrne vzťahy otvárajú nové možnosti dynamickej spolupráce, hlavne v oblasti sveta umení, t. j. vo sfére výtvarného, hudobného, koncertného, dramatického a filmového umenia, vydávania kníh a knihovníctva i v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva. Myslím si, že slovanský priestor má čo ponúknuť globalizovanému svetu. Slovanský svet svojou jedinečnosťou a špecifikou (tradície, literatúra, slovanský naturel, duchovné dimenzie, slovanský humanizmus a emocionalita) má výrazný tvorivý potenciál a veľkú perspektívu, tak ako o tom písal nielen J. G. Herder, ale aj Ľudovít Štúr vo svojom diele *Slovanstvo a svet budúcnosti*.

Osobitnou a zároveň mimoriadne príťažlivou formou spoznávania iného národa a jeho špecifik je umelecká literatúra, pretože dokáže „zrkadliť“, a to prostredníctvom umeleckých príbehov či básní, podobu života národa a štátu. Medzi svetoznámych žurnalistov, najprekladanejších bulharských prozaikov a dramatikov 20. storočia, ktorí recepcne zarezonovali aj v slovenskej čitateľskej obci, patril Jordan Radičkov (1929 – 2004). Jeho poviedkový súbor *Hady na lúkach* odhaľuje autopsiu tvorcu, jeho zmysel pre detail, humor, tvorivé generovanie atmosférotvornosti a spätosť s dedinským životom. Modality „hadej“ tematiky sú metaforickým stimulom nielen na spoznávanie života v prírode, ale aj ľudského života. V poviedke *Jašterica* (z uvedeného súboru próz) spisovateľ mimoriadne zaujímavým spôsobom zobrazil prelínanie reality

a ireality, konkrétne „snívania“ pri plnom vedomí, teda v bdelom stave. J. Radičkov píše svojrázne poviedky, v ktorých sa reálne postrehy zo života (spisovateľov zmysel pre detail) často prelínajú s tajomstvami a bizarnosťami modelovanými fantáziou autora (oživuje napr. zviera z obrazu a robí ho súčasťou sveta literárnej postavy). Radičkov vo svojich prózach vychádza z koncepcie človeka, ktorý či chce, alebo nie je organickou súčasťou prírody a mal by sa správať tak, aby ničenie prírody nezničil aj sám seba. Preto jeho animálne postavičky hadov, žiab či jašteríc majú jasnú intenciu v súkolesí prírody a techniky a upozorňujú predovšetkým na desenzibilizáciu človeka. Autorov metaforický jazyk a symbolika príbehov ukazujú prstom na barbarstvo techniky (zabíjanie žiab autami na diaľnici, železné hady – haditý rad áut, čierny had – asfaltová diaľnica), deekologizáciu a rozbehnutý proces sebazničenia človeka, ak neustráži mieru technizácie sveta a vlastnej humánosti.

J. Radičkova zaujíma predovšetkým jednoduchý a čestný dedinský človek, ktorý je spätý nielen s prírodou, ale aj so starými ľudovými zvykmi a poverami. Spisovateľova voľná „hra“ s fantáziou spôsobuje, že povery prekrúca, hyperbolizuje, alebo slobodne kreuje podľa vlastných predstáv a umeleckých intencií. Aj vo svojich *Nežných poviedkach*, ktoré vyšli v bývalom Československu v roku 1987, zobrazuje v prvej z nich s názvom *Rarášok* (rozprávkový tvor, nesmierne pracovitý domáci duch) práve povery a čary (miznutie vecí, rarášok tká, pílí drevo, zhadzuje sneh, dokonca – píše poviedku namiesto samotného autora, ktorý si medzitým užíva život). V prózach je zaujímavé aj Radičkov oslovovanie čitateľa slovným spojením „drahý čitateľ“ (hra s čitateľom a fantáziou), pričom jeho komunikácia s čitateľom má ambíciu a intenciu vtiahnuť ho viac do deja. Práve pre nás je zaujímavý najmä fakt, že využil vo svojej tvorbe aj slovenské motívy, a to napríklad v novele *Žltý kožený melón*, kde spracoval východoslovenskú anekdotu o vlkoch.

J. Radičkov rozhodne dokáže zaujať čitateľa ako narátor a navyše aj preto, že jeho volanie po humanizácii človeka a sveta je naliehavé a esteticky účinné. Na rozprávačskom majstrovstve Radičkova participuje najmä jeho cit pre autenticitu, prirodzenosť človeka a sveta. A v tom spočíva sila a pôsobivosť jeho prozátérneho umenia.

Pri reflektovaní problematiky čitateľskej sledovanosti bulharskej literatúry som zrealizovala čitateľský prieskum v knižniciach, pretože čitateľská situácia, či situácia čitateľa po radikálnych spoločensko-politických metamorfózach v roku 1989 v priestore bývalého OSTBLOKU, sa výrazne zmenila. Všetci vieme, že z hľadiska frekvencie a kvality čítania, bohužiaľ, k horšiemu. Recepčná situácia pred rokom 1989 bola na Slovensku pomerne priaznivá, čo sa týka výskytu a čítania napríklad aj bulharskej literatúry. O tom svedčili výpožičky kníh takých bulharských spisovateľov, akými boli J. Radičkov, V. Mutafčievová, D. Stefanov, I. Kalcev, M. Asenov alebo D. Dimov, či A. Guľaški. Ako som už uviedla, situácia v čítaní (nielen diel bulharských spisovateľov)

nie je radostná, čo sa týka počtu výpožičiek. Anticipujem však podobnosť recepcnej situácie aj na druhej strane, teda v Bulharsku. Preto by sa malo v súčasnosti viac pozornosti venovať slovanskému fenoménu a čítaniu slovanskej literatúry, pretože gýčová produkcia, ktorá sa k nám valí zo Západu po roku 1989, nesleduje primárne múzické dimenzie autorskej tvorby a neprináša (česť výnimkám) ani hlboké myšlienkové posolstvá, skôr naopak (plytkosť a napĺňanie komerčných záujmov), čo je podľa môjho názoru z hľadiska potreby prehĺbenia kultúrnotvornosti a literárnej vzájomnosti bilaterálne veľmi znepokojujúce.

Medzi výrazné slovenské spisovateľské a kultúrnotvorné osobnosti, ktoré chcú bilaterálne stimulovať kultúrne i medziliterárne vzťahy, patrí aj prozaik a vynikajúci esejista Ján Tužinský. Ten sa ešte ako predseda Spolku slovenských spisovateľov zaslúžil o výrazné rozvíjanie bulharsko-slovenských kultúrnych vzťahov. Dôkazom uznania jeho agility bolo udelenie vyznamenania ministra kultúry Bulharskej republiky za rozvoj bulharsko-slovenských kultúrnych vzťahov. Osobitne chcem vyzdvihnúť skutočnosť, že patril k tým, ktorí iniciovali založenie medzinárodného fóra Vyslanci Slovanstva. J. Tužinský ako človek, spisovateľ, Slovak a Slovan si uvedomuje dôsledky kruto postupujúcej globalizácie pre slovanský svet. Pre jeho inšpiratívne eseje o tzv. liberálnej demokracii a humanizme, vláde klamstva, či o neblahých dôsledkoch moderného kapitalizmu na svet – a zvlášť náš slovanský – ho mnohí prirovnávajú k Sartrovi a Dostojevskému. Jeho znamenité eseje s názvom *Motiviáda* sa tematicky upínajú k reflexii súvzťažností medzi politickou mocou a literatúrou.

Za mimoriadne prínosné považujem aj z dnešného pohľadu to, čo urobil Ľ. Štúr už v 19. storočí. Vo svojom diele *Slovanstvo a svet budúcnosti* máme možnosť konfrontovať Štúrove dobové zistenia, ktoré sa vyznačujú vysokou mierou jeho zorientovanosti v danej problematike, s naším aktuálnym stavom, čo sa týka určitých štátov (slovanských i neslovanských), či jednotlivých národov, ich presných charakteristík, politických i hospodárskych záujmov a úsilí. Je nesmierne zaujímavé, koľko reaktualizovanej pravdy je v spomenutom Štúrovom diele, a to aj v súvislosti s aktuálnym postavením slovanských štátov v Európskej únii (geopolitická teória centra a periférie). Ľ. Štúr už vo svojej dobe veľmi odvážne kritizoval egoizmus, plytkosť, konzumizmus a zhýralosť Západu oproti špecifickým hodnotám Slovanov (rodina, viera, duchovnosť, kresťanstvo, humanizmus, emocionálnosť atď.). V kongruencii s víziami a myšlienkami Ľ. Štúra o veľkej budúcnosti Slovanov som presvedčená, že práve stáročiami naakumulovaná duchovnosť slovanského sveta sa stane tou vzácnou devízou, ktorá sa v 21. storočí zaslúži o renesanciu humanity v celosvetovom rozmere.

Myslím si, že súčasné globalizačné trendy, raketovou rýchlosťou gradujúca celosvetová ekonomická, finančná a hlavne morálna kríza ešte viac podnieti zomknutosť slovanského sveta, multilaterálnu spoluprácu slovanských národov a štátov. Sklamanie z dekadentných procesov, ktoré v súčasnosti prebiehajú na globálnej úrovni, môže

totiž zjemňovať len revitalizácia a prehĺbenie osvedčených druhov spolupráce. A k tým nesporne patrí aj spolupráca Slovenska a Bulharska, a to v mnohých oblastiach, kultúru a literatúru nevynímajúc, pretože práve prostredníctvom nich sa realizuje vzájomné zblížovanie, myšlienkové i duchovné obohacovanie obidvoch národov.

Literatura:

DOROVSKÝ, I. et al.: *Slovník spisovatelů. Bulharsko*. Praha: Odeon, 1978.

KOŠKA, J.: *Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826 – 1989)*. Bratislava: Veda a Ústav svetovej literatúry SAV, 2003. 192 s.

MIKULA, V. et al.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 299 – 300.

RADIČKOV, J.: *Všetci a nik*. Bratislava: Smena, 1978. 167 s.

RADIČKOV, J.: *Nežné poviedky*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1987. 284 s.

TUŽINSKÝ, J.: *Motiviáda*. Bratislava: PEREX, 1993. 104 s.

O autorovi

Marta Germušková, University of Prešov,
Faculty of Arts, Department of Library and Information Studies,
Prešov, the Slovak Republic, germuskova.marta@gmail.com